

Т. С. ВІНЦОВСЬКИЙ

**НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ
В БОРОТЬБІ ЗА УТВЕРДЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ
(лютий 1917 р. — січень 1918 р.)**

Український національний рух в Одесі напередодні Лютневої революції організувався товариством «Українська хата». Воно зробилося на перших порах осередком українського руху й після революції. В Одесі, в якій проживали представники багатьох національностей, українцям не вдалося зайняти твердих позицій в нових післяреволюційних установах. Передували тут представники російських та єврейських політичних сил, які, до того ж, досить неприхильно ставились до українського руху та українських домагань.

Тут слід зазначити, що на цей час більшовицька організація Одеси була малочисельною (близько 50 членів)¹. Це значною мірою посприяло утвердженню влади меншовиків та есерів під час виборів до Одеської Ради робітничих депутатів, які відбулися на початку березня 1917 р.

Такий хід подій допоміг швидкому згуртуванню української громади м. Одеси, яка на своїх зборах в середині квітня ухвалила резолюції, які подала до загальної відому, такого змісту: громада домагалася — 1) територіальної автономії України в межах етнографічної більшості українського населення з цілковитим забезпеченням прав інших націй, населених поміж нас; 2) вважаючи Херсонщину краєм предковично українським — включення її в межі майбутньої автономної України; 3) щоб Тимчасовий Уряд, не відтягуючи до Установчих зборів проголосив декларацію признання територіальної автономії України, іменування для України окремого міністра².

Невдовзі після цього відбувся в Одесі селянський з'їзд, в якому брали участь делегати Херсонської, Бессарабської, Подільської губерній, який ухвалив домагання автономії Ук-

раїни з перебудовою Росії в федеративну республіку, а в земельній справі постановив, що її має вирішити лише Український сойм³. В селах діяли земельні комітети, на чолі з есерами, які підтримували Тимчасовий уряд.

В квітні також була створена «Одеська Українська Військова Рада», установчі збори якої відбулися 26 квітня. На цих зборах був затверджений статут ОУВК (Одеського Українського Військового Коша) — так тепер називалась організація. Районом діяльності Коша визначено Одеський військовий округ, Чорноморський флот та Румунський фронт. Центральним органом Чорноморського флоту та Румунського фронту являлася Одеська Військова Рада, яка складалася з делегатів окремих військових частин армії і флоту. Головою ради обрано військового лікаря І. Луценка⁴.

Вже в травні був скликаний перший з'їзд Рад солдатських і матроських депутатів Румунського фронту та Чорноморського флоту⁵. З'їзд обрав ЦВК Румчероду, де, знову ж таки, переважали меншовики та есери. Перший з'їзд Румчероду, в якому брали участь військовий міністр Тимчасового Уряду Керенський та головнокомандуючий Румунським фронтом генерал Щербачов виступив за продовження війни. Цю позицію підтримала і Одеська міська Рада робітничих депутатів.

Паралельно з цими подіями йшов процес українізації війська. Українська військова організація поступово набирала силу і вже в липні 1917 р. почала диктувати свою волю місцевій військовій владі: 7 липня до будинку штабу військової округи підійшли зі своїми прапорами солдати і офіцери українці й рішуче заявили, що вони не дозволять вислати на фронт ні одного українця, доки не сформується не тільки дозволені вже роти, але й полки, дивізії й батареї, і доки ці частини не будуть підлягати українському начальству⁶. Цікаво, що з українцями об'єдналися молдавани, домагаючись виділення всіх молдаван в окремі національні частини.

Важливим моментом в розвитку подій на Півдні України стали розбіжності, які виникли між Центральною Радою та Тимчасовим урядом після проголошення і Універсалу першою. Тут треба вказати, що разом з Радами в Одесі виник «Громадський комітет», який оголосив себе міською владою та виділив з свого складу міську управу та президію. Меншовики та есери підтримали «Громадський комітет» і добилися рішення виконкому Ради робітничих депутатів

виділити трьох своїх представників до президії «Громадського комітету». Останній, підтримуваний буржуазією, став місцевим органом Тимчасового Уряду, який мав в Одесі свого комісара-кадета Веліхова⁷. Від імені Центральної Ради діяла «Губерніальна Рада».

Тимчасовий уряд вважав за необхідне обмежити територію, яка підлягає до сфери діяльності Генерального Секретаріату, як уряду Центральної Ради. До цієї сфери не були включені такі землі, як Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія й Бесарабія⁸. Такий стан речей сприяв поляризації політичних сил, зокрема, в Одесі. Відчуваючи підтримку з боку Тимчасового уряду «Громадський комітет» намагався закріпити свої позиції. Але, з другої сторони, такі обмеження на шляху до соборної України гуртували український народ. Будучи віддаленими від центру національного руху, окраїни виявляли відносно малу національну активність. Тепер же, відчувши себе відрізаними від решти території України, вони стали тягнутися до неї.

Прийняття Центральною Радою II Універсалу допомогло в зростанні авторитету та значенні українського національного руху серед громадян Одеси (та інших міст). Дуже допомогла цьому українізація війська.

Влітку 1917 р. на Україні відбулися вибори до міського самоврядування (на основі безпосереднього і пропорціонального виборчого права). Для нас цікавими є результати на Півдні України. Так, в Одесі з загального числа мандатів 120, 5 дістались представникам українських партій. Для порівняння, в Херсоні з 101 — 15, Миколаєві — з 96 — 15 (блок українських та російських соціал-демократів)⁹.

Важливим моментом в розвитку подій на Україні є прийняття Центральною Радою 7 листопада 1917 року III Універсалу. В Одесі реакцією на цю подію було об'єднане засідання всіх соціалістичних груп міста за участю представників Військової Ради, Рад та інших військових організацій. Засідання визнало єдиною владою на Україні Центральну Раду, з її виконавчим органом Генеральним Секретаріатом. На цей час в Одесі налічувалося близько 10 000 солдат та офіцерів українського війська, сформованих в декілька гайдамацьких полків, кадетський корпус, артилерійську, піхотну та кавалерійську школи, технічні частини. Центральна Рада заключила угоду з головним командуючим Румунським фронтом генералом Щербачовим про спільні дії проти більшовиків¹⁰, які поступово перетворювалися в серйозного

супротивника. Так, чисельно Одеська організація більшовиків зроста за останні шість місяців в 70 раз, і налічувала 3400 членів¹¹. 19 листопада було переобрано Виконком Ради робітничих депутатів Одеси, в якому з 70 місць 28 отримали більшовики¹². А в кінці листопада більшовики Одеси на своїй міській конференції вирішили розпочати безпосередньо підготовку до збройного повстання, щоб встановити Радянську владу в Одесі.

Вже на другому з'їзді Румчероду, який відбувався в Одесі з 10 по 23 грудня, більшість делегатів опинилась на боці більшовиків. Головою з'їзду було обрано П. І. Старостіна. Другий з'їзд Румчероду висловився за передачу всієї влади Радам¹³. В цей час більшовики посилили революційну пропаганду серед військових частин Центральної Ради.

Паралельно з другим з'їздом Румчероду, 17—18 грудня відбувся губерніяльний з'їзд Херсонської губернії з представників волосних управ, земельних комітетів, Рад робітничих, селянських та солдатських депутатів, земств і міст. Було ухвалено визнати Херсонську губернію за частину єдиної неподільної України, Центральну Раду — тимчасовим повноважним парламентом, а Генеральний Секретаріат — тимчасовим українським урядом. З'їзд вимагав, щоб Центральна Рада провела у життя обіцяні в III Універсалі соціальні реформи, найголовніша з яких — передача панської землі без викупу в розпорядження земельних комітетів¹⁴. Було утворено губерніяльний орган влади — «Губерніяльний Секретаріат» з 9 членів, з них 5 представників українських сил і 4 — представники неукраїнських¹⁵. Загальні збори урядовців губернських установ Херсонської губернії в Одесі ухвалили визнати Центральну Раду як єдину установу, що дбає за порядок, «хоча вона й узурпувала права, що належать лише Установчим зборам».

Торкаючись питання організації влади, не можна не звернутись до результатів виборів до Всеукраїнських Установчих зборів, які відбулися на Україні в кінці листопада і на початку грудня 1917 року. На Херсонщині найбільше голосів набрали українські та російські есери (204000), на другому місці — українські соціал-демократи (60000), на третьому — більшовики (15000)¹⁶. В Одесі українські соціал-демократи пройшли на третьому місці.

Немаловажне значення для подій на Півдні України в цей період відіграла ситуація і з організацією Українського флоту. Ще в жовтні 1917 р. Д. Антонович отримав від

Генерального Секретаріату доручення поїхати до Одеси, Херсона й Миколаєва, щоб на місці з'ясувати питання про українізацію Чорноморського флоту. Найбільш українською і найбільш впливовою була група на броненосці «Воля». На другому же броненосці «Три Святителі» переважали більшовицькі симпатії (всього на Чорному морі було 2 броненосці). Головним результатом подорожі Д. Антоновича була впевненість в тому, що без Севастополя ні про який український флот на Чорному морі не доводиться й думати¹⁷.

Початок 1918 року в Одесі ознаменувався збройним виступом робітників міста під керівництвом більшовиків для встановлення Радянської влади в Одесі. Першими виступили робітники заводу Ропіта. До них приєдналися робітники інших заводів Пересипу. Війська Центральної Ради спробували розформувати та вивести з Одеси прорадянські частини гарнізону, але зазнали невдачі.

14 січня військово-революційний комітет сповістив населення міста про перехід влади в руки Рад. ЦВК Румчероду вибрав крайову Раду Народних Комісарів, в руках якої була зосереджена виконавча влада в Одеській області та на Румунському фронті¹⁸. На чолі крайової РНК став В. Г. Юдовський.

ПРИМІТКИ

1. Одесса. Очерк истории города-героя. — Одесса, Одесское областное издательство, 1957. — С. 125.
2. Дорошенко Д. І. Історія України, 1917—1923. — Т. 1. Репричне відтворення вид. 1932 р., Ужгород Б. м., б. р. — С. 63.
3. История городов и сел Украинской ССР. Одесская область. — К., 1978. — С. 31.
4. Дорошенко Д. І. Вказ. праця. — С. 63.
5. Верстюк В. Ф. и др. История Украинской ССР: хронологический справочник. — К., 1990. — С. 187.
6. Дорошенко Д. І. Вказ. праця. — С. 63.
7. Одесса. Очерк истории города-героя. — С. 123.
8. Винниченко В. І. Відродження нації. — Ч. 1. Репричне відтворення видаць 1920 р. — К., 1990. — С. 48.
9. Дорошенко Д. І. Вказ. праця. — С. 144.
10. Одесса. Очерк истории города-героя. — С. 138.
11. Там само. — С. 134.
12. Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти на Украине (февраль 1917 г. — февраль 1918 г.). — Ч. 2. — К., 1982. — С. 733.
13. Верстюк В. Ф. и др. Вказ. праця. — С. 196.
14. Дорошенко Д. І. Вказ. праця. — С. 195.
15. Там само. — С. 195.
16. Там само. — С. 212.

17. Там само. — С. 384.

18. Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти на Украине (февраль 1917 г. — февраль 1918 г.). — Ч. 2. — С. 280.

Ю. В. КОГЛЯР

НОВЕ ПРО НАПРЯМИ І ТИПОЛОГІЮ СЕЛЯНСЬКИХ ПОВСТАНЬ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (1919—1920 рр.)

Історію повстансько-партизанського руху зокрема ми розпочинаємо пізнавати в наш час заново, так як багато її сторінок було сфальсифіковано. Однією з таких «білих плям» є повстанський рух в Україні 1917—1920 років і його найвище піднесення в 1919—1920 роках на Півдні. Повстанський рух південноукраїнських селян мав глибокі історичні корені¹.

Причинами повстань 1919—1920 років проти більшовицької та денікінської влад послужили невирішеність аграрного та національного питань², реквізиції, примусова мобілізація³. Головна відмінність між більшовицьким (ліва диктатура) та білогвардійським (права диктатура) режимами полягала в земельному та релігійному питаннях. Більшовики на першому етапі дали селянам частину землі — близько 5—6 млн. десятин⁴, проте зразу ж почали насаджувати комуни, а денікінці намагалися реставрувати поміщицьке землеволодіння. Правда білогвардійці, на відміну від більшовиків, проголосили свободу віросповідання і торгівлі. Проте ці відмінності вплинули лише на інтенсивність повстансько-партизанського руху.

Проблема класифікації селянських повстань, особливо антибільшовицьких, не знайшла широкого відображення в працях радянських істориків. Повстання розглядалися в двох категоріях: позитивні — керовані більшовиками та негативні — куркульсько-націоналістичний бандитизм⁵. Тільки в наш час почали друкувати роботи, де з'являються спроби класифікувати селянські повстання⁶. Але вони не можуть в повній мірі задовольнити науковців та широкий загал.

Опираючись на джерельний матеріал, в основному архівний, ми вважаємо за потрібне в повстансько-партизанському русі селян Півдня України 1919—1920 рр. виділити чо-